

Cristina
DEUTSCH

Simbolistica animalelor în povestirea *huaben*

*Tiger! Tiger! Burning bright
In the forests of the night
What immortal hand or eye
Could frame thy fearful symmetry?*
(William Blake)

La nivelul conștiinței mitice a omului, lumea animală a fost întotdeauna obiectul unei încărcături simbolice aparte. Între omul primitiv și animal a existat o legătură foarte strânsă, o comunicare care adesea ducea la estomparea distanței care separa cele două universuri. Putem afirma că literatura chineză în general nu numai că nu face excepție de la această „împletire” între spiritul uman și cel animal, dar chiar, într-un mod diametral opus situației pe care o observăm în literatura europeană, aici nici măcar nu mai putem vorbi de două lumi care se întrepătrund, ci de o singură lume – se poate observa că acest lucru nu e valabil numai în cazul ficțiunii, ci și în cazul realului, al lumii chinezești propriu-zise în care miticul, fantasticul, legendarul sunt practic elemente ale vieții cotidiene a omului. Însăși împărțirea animalelor în cinci clase, fiecare dintre ele având câte un reprezentant, ne revelează acest mod de gândire: pe de o parte, creaturile cu pene, având ca punct de referință phoenixul, cele cu blană (reprezentate de unicorn), animalele „golașe” (din a căror clasă face parte omul), cele cu solzi (simbolizate de către dragon) și cele cu carapace (dintre care cea mai importantă este broasca țestoasă)¹. Pentru cititorul european și această includere a omului printre animale (respectiv omul văzut sub forma de

„animal golaș”, ipostază pe care am amintit-o mai înainte), fără ca măcar să fie cel mai important dintre ele (loc care îi revine, de regulă, unicornului, animal divin care le domină pe toate celelalte) nu poate fi decât uimitor, dând astfel cititorului, încă de la început, măsura diferențelor ce există între simbolul animal din povestirea sau romanul european și ceea ce reprezintă acesta în povestirea *huaben*.

Acest fel absolut special de a vedea lumea (în care se confundă nu numai regnurile, ci și divinul și umanul, granița dintre cele două teritorii fiind extrem de ușor de transgresat) îl vom găsi pe deplin realizat în acest tip de povestire ce aparține Evului Mediu chinezesc. În aceste bucăți de proză din epoca dinastiei Ming, în care „omul se instalează definitiv în centrul narațiunii” și unde „atenția literaturii se îndreaptă exclusiv spre realitate, spre viața cotidiană și spre acțiune”² își vor face loc, într-o manieră mai mult decât abundentă, și personajele-animale care nu au un rol pur decorativ, ci înglobează adesea în ele sensul moral și filosofic al miezului lor literar. Dar, așa cum vom vedea mai departe, această viață cotidiană ancorată în realitate care este reprezentată de universul uman va fi adesea invadată de femei-vulpi, de șerpi-vârcolac, de tigri, de dragoni, agenți nu neapărat ai unei lumi fantastice, izvorâtă din imaginația populară sau din cea a literaturii culte, ci corelându-se cu un alt tip de realitate, având acces la alte teritorii decât cele pe care omul este obișnuit să le vadă în mod curent.

1 Wolfram Eberhardt, *A Dictionary of Chinese Symbols. Hidden Symbols in Chinese Life and Thought*. Routledge, London and New York, translated from German by G.L. Campbell, 1998, p. 19.

2 *Nuvela chineză medievală*, traducere și note de Toni Radian, traducerea versurilor de Toni Radian și Florentina Vișan, prefață de B. Wechsler, Editura Minerva, București, 1988, p. XIV.

critice

Se va observa adesea intruziunea simbolurilor animaliere la nivelul caracterizării anumitor personaje; de exemplu, despre un personaj corupt din povestirea „Câmpia florilor de șofran” se spune că „inima lui e rea ca a bufniței, iar la nărav seamănă cu un șacal”³. Bufnița, care la vechii greci era simbolul înțelepciunii, în vechea Chină este un animal teribil, aflat în opoziție cu phoenixul, și care este legat de absența pietății filiale (normă de comportament extrem de importantă în tradiția chineză, pe care bufnița, în anumite legende, o nesocotește pentru că își devorează propria mamă; în alte legende însă, se spune că „puii de bufniță nu pot învăța să zboare până nu îi scot ochii propriei lor mame”). În ceea ce privește șacalul, care pentru vechii egipteni era reprezentat de zeul Anubis, patron al morților, al nopții și al magiei și al cărui simbolism nu era mult diferit de cel al câinelui, în mitologia chineză se va face o diferențiere netă între aceste două animale⁴; „Omul cu caracter de șacal” este clar un simbol pentru răutate, aviditate, la urma urmei este non-umanul, fiara care a pus stăpânire pe caracterul uman (în povestirile *huaben* comparația om-șacal va fi destul de rară, cea care va prima va fi apropierea om-tigru, animal care înspăimântă, dar, totodată, induce mult mai mult respect decât șacalul). După cum am amintit mai sus, câinele apare, alături de cal, în sintagme care exprimă recunoștința unei persoane față de o alta: „- O, domnule”, spune un personaj din povestirea „Surpriza”, „înseamnă că o să-l salvați pe tata! Cât vă sunt de recunoscător! exclamă băiețușul și căzu în genunchi la picioarele birtașului. Dacă n-am să izbutesc să vă răsplătesc în această viață, atunci în cea viitoare vă voi sluji ca un cal sau ca un câine credincios”⁵. În povestirea *huaben* se observă că acest mod de exprimare devine un fel de formulă stereotipă: calul și câinele, spre deosebire de proza chineză din nord (unde, de exemplu, câinii nu se îngropau pentru că

exista pericolul, în credința populară, ca acesta să se transforme în demon), în partea de sud-est a Chinei (pentru că nu trebuie să uităm faptul că acest tip de povestire se dezvoltă mai ales în timpul dinastiei Song de Miazăzi care avea ca centru Hangzhou) observăm o încărcătură benefică proiectată asupra câinelui: el nu mai devine după moarte un demon, ci un ajutor, o răsplată pentru cel care i-a făcut un bine în viața anterioară.

Un amănunt interesant este faptul că, spre deosebire de un roman precum *Shuihuzhuan*⁶, la baza căruia stau chiar anumite povestiri de tip *huaben*, în care apare destul de des consumul cărnii de câine de către anumite personaje, în povestiri nu întâlnim niciodată menționat acest lucru. În legătură cu câinele, M. Kaltenmark aducea în discuție și faptul că acest animal apare mereu în preajma Nemuritorilor. În lumea europeană însă, calul și câinele sunt reprezentanți ai lumii de dincolo, sunt figuri lunare, animale chtoniene (e de ajuns să ne gândim la Cerber sau la cultul lui Dionysos, marele maestru al practicilor extatice și magice, care apare acompaniat de satiri, oameni-cai – și nu oameni-țapi, cum se crede de obicei, aceștia fiind silenii). Și în ceea ce privește simbolismul calului, întâlnim o situație asemănătoare: dacă într-un roman precum *Xi-You ji* (Călătorie spre Soare-Apune), publicat pe la sfârșitul secolului al XIII-lea la Hangzhou și care are la bază tot un rudiment de *huaben*, calul apare ca o metaforă pentru inconstanță și neseriozitate, în povestirea *huaben* din epoca Ming calul este, aidoma câinelui, un simbol al statorniciei, al obedienței, al supunerii față de om. Foarte interesantă este observația în budism, cu ale cărui idei religioase este adesea infuzată povestirea *huaben*, „originea chtoniană a calului devine încet încet solară și uraniană”⁷, emblemă tantrică a lui Buddha, legat astfel, ca și câinele, tot de căutarea cunoașterii și a nemuririi. Dar dacă nu

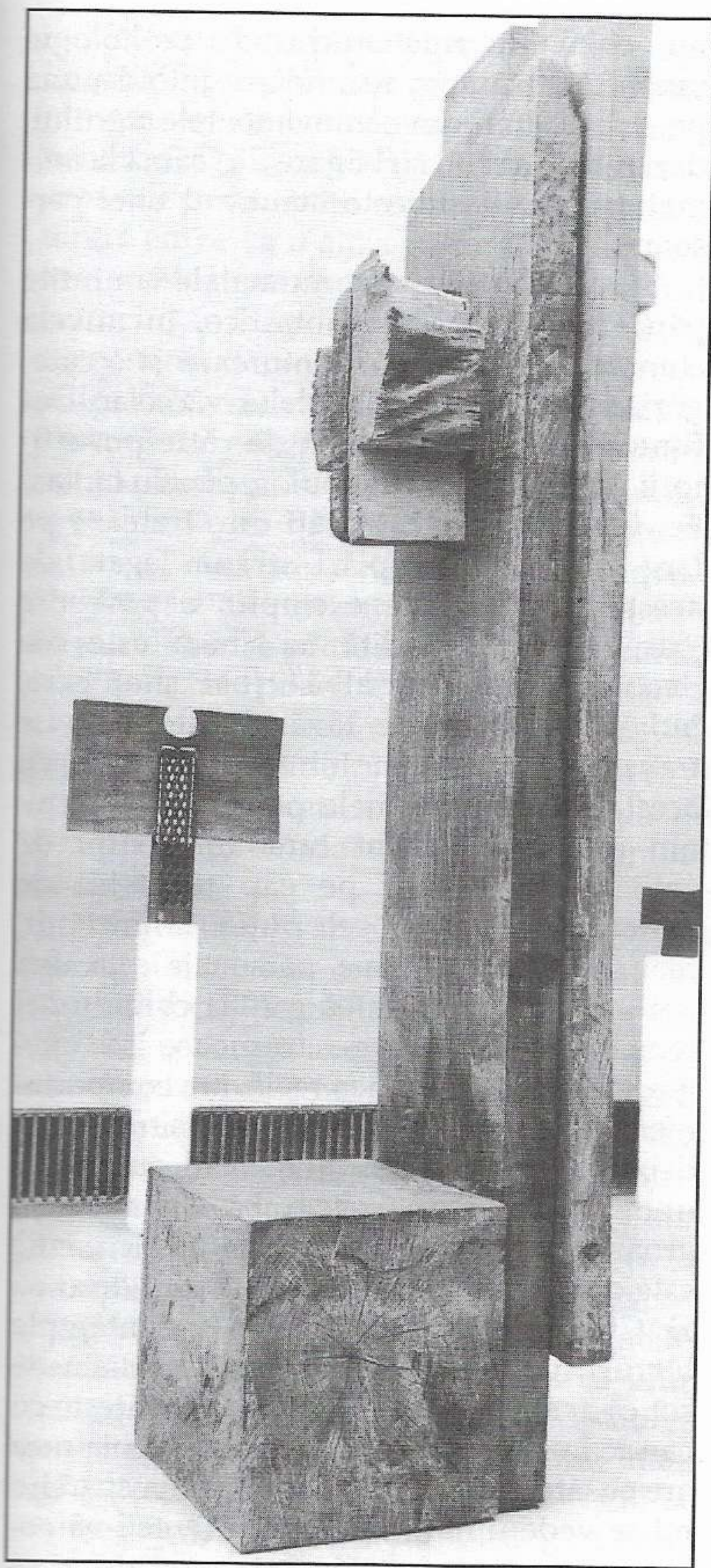
3 *Idem*, p. 32.

4 W. Eberhardt, *op. cit.*, p. 221.

5 *Nuvela chineză medievală*, I, p. 57.

6 Shi Naian, Luo Guanzhong, *Osândiții mlaștinilor*, Editura Militară, București, 1987 (I), 1988 (II), 1989 (III).

7 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant. *Dictionnaire des Symboles*, Ed. Seghers, Paris, 1973, vol. A à CHE, p. 360.

găsim în aceste povestiri decât reminiscențe ale foarte răspânditei legende despre calul-dragon Long-Ma, în schimb vom depista foarte adesea folosirea dragonului (în paralel cu cea a phoenix-ului) ca epitete pentru împărat: de exemplu, în prologul povestirii „Caseta cu giuvaeruri a curtezanei”, ni se

spune: „Dușmanul cel străin e-acum zdrobit / Și-i tronul-mpărătesc puternic iară, / Plutește fenixul, dragonul zboară, / Vajnic nou sceptru stâncă o doboară.”⁸ – este vorba aici de dragonul victorios, simbol al înfloririi dinastiei Ming. Dragonul este unul dintre animalele cele mai complexe și pline de încărcătură simbolică din mitologia chineză. În ciuda acestui fapt, referirile la el sunt destul de rare în povestirea *huaben*, dacă nu luăm în considerare folosirea lui ca nume pentru personajul principal din „Poznele Dragonului Trândav”, despre care povestitorul popular ne spune că „cu toate că era hoț, se distingea printr-un mare simț al dreptății.”⁹ Dar de la folosirea, oarecum glumeață, a „patronajului” acestui animal asupra spiritului unui om și până la adevărata sa semnificație de emblemă a „funcțiilor regale și ale ritmurilor vieții, care garantează ordinea și prosperitatea” este o foarte mare distanță. Dar, dacă ne gândim mai bine la ceea ce reprezintă acest tip de povestire în cultura și în tradiția chineză, la faptul că „pentru prima oară sunt aduși în literatura chineză meșteșugarii, micii negustori, viața clocotitoare a străzii și a piețelor, aglomerarea fremătătoare a orașului medieval”¹⁰, vom realiza că împăratul ca figură de legendă nu mai este prezent decât poate prin raportare la conceptul de *pater familias* (împăratul – model de cărmuire al unei familii, care este China), model care se regăsește de fiecare dată în cadrul familiei chineze, indiferent de statutul social al acesteia.

Dar dacă dragonul nu apare ca simbol principal în *huaben*, totuși vom depista aici un alt animal cu încărcătură mitologică, și anume tigrul. În timp ce dragonul este un simbol al Estului, al răsăritului, al fertilității, al ploii, din acest motiv fiind deumit și „dragonul verde-albăstrui”, tigrul este opusul lui, semn al vestului și al morții. Acest contrast nu este vizibil numai în planul teoretic, legendar propriu-zis, ci și în plan po-

8 *Nuvela chineză medievală*, I, p. 152.

9 *Idem*, I, p. 197.

10 *Idem*, I, p. XV.

11 Jean Levi, *Funcțioanrii divini. Politică, despotism și mistică în China antică*, traducere de Beatrice Stanciu, Editura Amarcord, Timișoara, 1995, p. 139-140.

litic și social, semnificații pe care le regăsim aplicate la modul cât se poate de concret în proza chineză medievală.

Viziunea asupra tigrului nu se schimbă foarte mult în trecerea de la China antică la cea medievală. Jean Levi, în „Funcționarii divini”, citează niște versuri foarte interesante ale filosofului și omului de stat Han Fei din secolul III î.H., în care ne este prezentată relația dintre prinț (dragonul) și curteni (tigrii): „Prințul și-a pierdut misterul, / tigri se țin pe urmele lui. / El nu bagă de seamă. / Tigri nasc pui. / El nu face ordine. / Ei încep să colcăie. / Se adună în haite / și curând îșiucid mama. - / El aplică legea: / Tigrii tac mâlc. / Îi osândește aspru: fiarele sunt la strâmtoare / Cu ajutorul legilor și al pedepselor, / se poate-ncrede-n tigrișori. / Tigrii cei mari redevin oameni / și își recapătă adevărata-nfățișare.”¹¹ Această relație dintre suveran și supuși se va regăsi, la scară mai mică, și în *huaben*, ilustrând aici pur și simplu relațiile dintre oameni, dintre cei buni și cei răi. De exemplu, într-o povestire precum „Cămașa din perle”, ni se spune că „babornița Xue care era o femeie rea și vicleană” (fiind cea care o momește pe Sanqiao, personajul principal feminin, să-și înșele soțul în timp ce acesta era plecat de acasă, din această cauză decurgând un întreg lanț de nenorociri) se aseamănă unui tigrul, acest animal căpătând aici semnificația de „fals prieten” pentru că, ne explică povestitorul, „dacă desenăm un tigrul, / îi vedem doar pielea, / Ce-i înăuntru nu se poate ghici, / Privim oamenii – Le vedem doar fața, / Dar inima și gândurile / Nu le putem citi.”¹² Dar acest mod de a vizualiza tigrul nu ascunde (ca în cazul șacalului, de exemplu) nici un sâmbure de dispreț la chinezi; dimpotrivă, tigrul era „atât de temut încât până și numele său era tabu” și oamenii se refereau la el ca la *da chong* = „insectă mare” sau ca la „Regele munților”¹³. Ceea ce ne transmite această scurtă poezie inserată în textul povestirii este un avertisment cât se poate de serios privind relația dintre două persoane în societate și, de ce

nu, chiar un mic studiu de psihologie umană. Nu putem recunoaște întotdeauna pe chipul unui om semnificațiile tigrului, dar trebuie să fim cu băgare de seamă la animalul care sălășluiește înăuntru unei persoane.

Spre deosebire de animalele amintite până aici, reale sau fantastice, în nuvela chineză medievală se conturează și o categorie aparte, cea a animalelor-vârcolac. Dat fiind interesul manifestat de către povestitorii populari pentru fabulos, pentru fantastic, vom regăsi aici bucăți care tratează pe larg diverse întâmplări stranii legate de aceste fapte. Spre exemplu, o povestire extrem de răspândită în China este cea despre „Șerpoaica albă” (bai she) care, îndrăgostindu-se de tânărul Xu Xuan, se transformă în femeie și se căsătorește cu acesta (evident, numele personajului feminin este Bai, cuvânt care are sensul de „alb”), aducându-i pe cap tot felul de nenorociri. Totuși, cel puțin la început, relația între cele două personaje este una normală. Șerpoaica albă care ia chipul unei femei extraordinar de frumoase se integrează perfect în lumea reală, are comportament uman, nu de strigoi – e o situație net deosebită de cea din fantasticul european, unde rostul e mai degrabă de a stârni groază, pe când acest tip de fantastic asiatic este doar o altă dimensiune a vieții de zi cu zi. Chiar atunci când încep să se întâmple lucruri necurate și femeia este acuzată de soț că ar fi vârcolac, ea se dezvinovățește cu candoare: „Par eu a fi vârcolac? Rochia mea are cusături, iar când stau în bătaia soarelui mi se vede umbra.”¹⁴ Dorința femeii-vârcolac nu e de a înspăimânta sau de a se răzbuna pe cineva din lumea oamenilor, ci doar de a-și putea împlini iubirea aici, în lumea reală. Ea nu e propriu-zis un personaj malefic decât prin faptul că, involuntar, atrage o serie de nenorociri asupra omului pe care îl iubește – bogăția și fericirea pe care ea încearcă să i le dăruiască lui Xu Xuan nu sunt de fapt decât niște iluzii care nu pot prinde contur în această lume.

¹² Nuvela chineză medievală, II, p. 188.

¹³ Eberhardt, *op. cit.*, p. 291.

¹⁴ Nuvela chineză medievală, III, p. 112.

Cele două universuri coexistă, dar nu pot interacționa – iubirea vârcolacului pentru un om se va transforma întotdeauna în nenorocire și în suferință. Și în momentul în care cele două spații se amestecă, separarea dintre ele se va realiza cu foarte mare greutate – călugărul daoist care își dă seama de pericolul în care se află Xu nu are nici el capacitatea de a-l salva. Singurul care o va putea face este călugărul budist Fa Hai (se observă în general în *huaben* o preferință pentru budism în detrimentul daoismului) care îi redă lui Bai adevărata înfățișare de șarpe și clădește deasupra ei o pagodă. Fa Hai este aici un simbol al sfințeniei, este singurul care se poate lupta cu forțele răului (de fapt, se poate considera că este o alegorie cu privire la pasiunea nestăvilită care îi întunecă omului mințile), pentru că el este cel care a reușit să se desprindă de deșertăciune, de viața păcătoasă a omului de rând.

Un alt animal-vârcolac pe care îl întâlnim adesea în *huaben* este vulpea. Deși este amintită aici și legenda străveche a vulpilor cu nouă cozi care aveau capacitatea de a se preschimba în femei frumoase (iar Eberhardt¹⁵ vorbește în studiul său despre vulpea în vârstă de o mie de ani care se remarcă printr-o extremă senzualitate). În „Răzbunarea vulpilor”, avem de-a face cu o exemplificare moralizatoare a consecinței comportamentului omului față de animale. Mai întâi ne este prezentată salvarea unui grangur rănit de către un tânăr și răsplătirea acestuia pentru binele făcut (situație întâlnită adesea și în basmele noastre) – ni se sugerează de altfel încă din prolog că omul trebuie să țină cont de ființele din jurul lui, pentru că „tot ce sub cer se mișcă-n astă lume / La fel ca omu-n piept un suflet are, / Aceeași soartă leagă a lor nume, / De-i om sau de-i vreo altă viețuitoare.”¹⁶ Wang Chen, eroul povestirii, întâlnește în pădure un grup de vulpi așezate la umbra unui copac, citind dintr-o carte și sporovăind (trebuie amintit aici faptul că, în mitologia chineză, vulpea este practic singurul animal care are

capacitatea nu numai de a se transforma în om – lucru pe care, după cum am văzut mai sus, îl poate face și șarpele – ci de a gândi și de a reflecta ca omul). Rănite și jefuite de Wang Chen, vulpile se vor răzbuna – e ciudat că nu cu cruzime, cum îndeobște se întâmplă în povestirea chineză, ci mai mult într-un mod exemplar, dorind să-i dea o lecție celui care le-a făcut atâta rău. Într-un fel, miraculosul folcloric din acest *huaben* se aseamănă cu cel din fabula europeană – personajele sunt animale cu caracteristici umane care transmit o învățătură morală.

Vulpile apar sub chipurile a diverși membri din familia lui Wang Chen, a prietenilor și a servitorilor acestuia, încercând să-l convingă să restituie cartea furată dar acesta e atât de orbit de încrederea în forțele proprii și de capacitatea de a vedea dincolo de concret, de lumea palpabilă, încât va avea nevoie de lecții foarte amare pentru a putea învăța că nu e bine să râvnească la ceea ce nu-i aparține și, mai ales, la ceea ce nu poate înțelege („Șarpele se târăște, tigrul se furișează, / Fiecare merge pe-a sa cale. / Vulpea stăpânește o carte cerească, / Mai bine nu râvni divina înzestrare.”¹⁷

Privind retrospectiv povestirea *huaben* în care, deși, după cum am mai afirmat, omul și întâmplările din care se compune viața sa se află în centrul atenției, putem considera că lumea oamenilor nu ar fi pe deplin încheată și definită dacă nu s-ar afla într-o permanentă relație cu „celelalte lumi” (fie că este vorba despre „Lumea Iluziei” despre care se va trata mai târziu într-un roman precum „Visul din pavilionul roșu”, fie că se referă pur și simplu la „lumea care ne înconjoară”, la natură, la animale (care pot fi fabuloase, precum dragonul sau phoenix-ul, folosite doar ca niște metafore, sau fantastice, precum vârcolacii-șarpe sau vârcolacii-vulpi, sau reale, precum câinele, calul sau tigrul) – pe scurt, la modul în care omul trebuie să învețe să trăiască în lume și, mai ales, să realizeze că bariera dintre El și Ceilalți poate fi întotdeauna transgresată.

15 Eberhardt, *op. cit.*, p. 117.

16 *Nuvela chineză medievală*, III, p. 175.

17 *Idem*, III, p. 206.